

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۸، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۴، صفحات ۵۷-۷۴

شناسایی موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام از دیدگاه اعضای تعاونی‌ها

محمدباقر آرایش و محمدرشید طاهری*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۲۷

چکیده

هدف اصلی تحقیق حاضر شناسایی موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام بود. جامعه آماری پژوهش را کلیه اعضای شرکت‌های تعاونی عشایری این استان به تعداد ۱۵۰ نفر تشکیل دادند که همه آنها به شیوه سرشماری انتخاب و مطالعه شدند. زمان گردآوری داده‌های تحقیق حاضر مربوط به سال ۹۳-۱۳۹۲ و ابزار اصلی گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بود. به منظور شناسایی موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری، تعداد ۵۴ گویه در قالب پاسخ‌های پنج‌گزینه‌ای طیف لیکرت مطرح شدند. همچنین، موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری بر اساس نتایج تحلیل عاملی اکتشافی مشخص شدند. نتایج تحقیق نشان داد که عامل اقتصادی با مقدار ویژه ۷/۲۷۶- به تنهایی تبیین‌کننده ۲۷/۱۲ درصد واریانس کل است؛ و عوامل اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، آموزشی و فنی، در مجموع، ۷۸/۲۴۳ درصد از واریانس کل را تبیین کردند.

کلیدواژه‌ها: مشکلات شرکت‌های تعاونی، توسعه شرکت‌ها، جامعه عشایری، ایلام (استان).

***

---

* به ترتیب، نویسنده مسئول و استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام (barayesh@yahoo.com)؛ و دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام.

مقدمه

تعاون از بخش‌های مهم اقتصادی کشور در جذب سرمایه‌گذاری مولد و اشتغال‌زایی است. این بخش در صورت رفع موانع و محدودیت‌ها در زمینه تولید و ارتقای ضریب امنیت سرمایه‌گذاری داخلی و در صورت اجرای سیاست‌های حمایتی و بازنگری در قوانین و مقررات آیین‌نامه‌های اجرایی حمایت از سرمایه‌گذاران، با اعمال سیاست‌های مالی و پولی هماهنگ و تنظیم قوانین کسب و کار اثربخش، می‌تواند به‌مثابه محور توسعه اقتصادی در جذب سرمایه‌گذاری و همچنین، ایجاد اشتغال مولد نقشی سازنده داشته باشد (Clough and Bent, 2000). امروزه، نقش تعاونی‌ها در عرصه‌های گوناگون اقتصادی-اجتماعی به‌طور چشمگیر افزایش یافته است، به‌گونه‌ای که ظهور تعاونی‌ها به‌صورت واقعی‌تری انکارناپذیر در طول دهه‌های اخیر با رشد قابل توجه همراه بوده و با حضور این شرکت‌ها در تمامی عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به نیازهای طبیعی جوامع انسانی نیز پاسخ داده شده است (احمدپور و همکاران، ۱۳۹۳؛ به نقل از: شکیب، ۱۳۸۷).

در ایران، تشکیل شرکت تعاونی تولید به عنوان نوعی نظام بهره‌برداری در رشد کیفی شرایط کشاورزان و حل مسائل و مشکلات حرفه‌ای آنها در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی از طریق تشریک مساعی و همیاری نقشی حیاتی دارد. همچنین، از بدو خلقت انسان تاکنون، کشاورزی نقش اساسی برای استمرار و حفظ بقای بشر داشته است. در این بخش، به محصولات راهبردی مانند گندم، برنج و ذرت در سبد غذایی خانواده‌ها توجه بیشتری شده است و از میان این سه محصول، گندم با توجه به سهولت و پراکندگی شرایط کشت آن و تنوع فرآورده‌های به‌دست آمده و همچنین، نگهداری آسان و طولانی مدت بیشتر مورد توجه و استفاده بوده است. افزایش کمی و کیفی، فروش به‌موقع محصول به خریداران، بالا رفتن قدرت خریداری از سوی تولیدکنندگان و تشویق آنها برای شرکت در فعالیت‌های مشارکتی از جمله مهم‌ترین مزایای شرکت‌های تعاونی عشایری است. بخش کشاورزی کشورهای پیشرفته برای افزایش تولید، کاهش هزینه‌ها، و افزایش درآمد، به سمت توسعه شرکت‌های تعاونی کشاورزی رفته و به موفقیت‌هایی چشمگیر دست یافته‌اند (نسیمی،

۱۳۸۴). اما مسئله مهم اینجاست که شرکت‌های تعاونی کشاورزی برای نیل به موفقیت با مشکلات فراوان مواجه‌اند؛ مشکلاتی نظیر عدم استفاده از فناوری روز، پایین بودن توان تخصصی مدیران، دسترسی ضعیف به اطلاعات، محدودیت سرمایه و مشکلات مالی و اقتصادی بر سر راه توسعه تعاونی‌ها قرار داشته‌اند (اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی ایلام، ۱۳۹۱). در کشورهای صنعتی، دولت از طریق تدوین چارچوب اقتصادی، اجتماعی و سیاسی گام‌هایی مؤثر را برای توسعه شرکت‌های تعاونی برداشته است. اما در کشورهای در حال توسعه، مانند ایران، توسعه بخش تعاون همچنان با چالش‌های فراوان در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و ... مواجه است (عباسی و همکاران، ۱۳۸۸). شرکت‌های تعاونی عشایری به دلیل تجمیع منابع کالبدی-مادی در سطوح محلی و مدیریت درون‌گروهی محلی برای ایجاد خدمات پایدار و به‌عده گرفتن بخشی قابل توجه از خدمات توزیعی، تولیدی و کشاورزی در کشور ارگانی مهم محسوب می‌شوند (عباسی و همکاران، ۱۳۸۸). با نگاهی اجمالی به وظایف و اهداف تعاونی‌های عشایری در سطح مناطق عشایری، قابلیت‌ها و توانایی‌های آنها در بهبود نظام بهره‌برداری، ارائه خدمات و سرانجام، کاهش فقر و توسعه همه‌جانبه مناطق عشایری، به نظر می‌رسد این شرکت‌ها در نیل به این اهداف عالی، از توفیق کافی برخوردار نیستند. از این رو، لازم است عملکرد و دلایل عدم موفقیت آنها بررسی و ارزیابی شود، چرا که در این صورت می‌توان به نحو مقتضی سازگاری عملکرد با اهداف، وظایف و مبانی شرکت‌های تعاونی یادشده را ارزیابی کرد و از رهگذر شناخت مشکلات و نواقص کار، به ارائه راه‌حل‌های علمی و منطقی برای اصلاح ساختار وضع موجود در راستای اهداف تحقیق پرداخت (رضاپور، ۱۳۸۸). همچنین، بر مبنای اهداف ترسیم‌شده افق چشم‌انداز ۱۴۰۴، ایران باید جایگاه نخست اقتصادی را در میان کشورهای منطقه کسب کند؛ همین انتظار لزوم توجه به شرکت‌های تعاونی را دوچندان می‌کند (احمدپور و همکاران، ۱۳۹۳). بنا به اصل ۴۴ قانون اساسی، بخش تعاونی یکی از پایه‌های نظام اقتصادی کشور قلمداد شده و جایگاه آن جلوتر از بخش خصوصی است. بر اساس آمار موجود (اداره کل امور عشایری استان ایلام، ۱۳۹۲)، از مجموع ۱۶۱ مورد شرکت

تعاونی عشایری، فقط تعداد ۴۵ شرکت معادل ۲۷ درصد آنها به صورت فعال به حیات خود ادامه می دهند و ۷۳ درصد بقیه در وضعیت راکد و یا در دست اجرا به سر می برند. از این رو، استان ایلام از نظر تعداد شرکت های تعاونی تولید کشاورزی در قیاس با استان های غرب کشور و حتی حوزه رویشی زاگرس رتبه آخر را به خود اختصاص داده است. این امر نشان دهنده آن است که شرکت های تعاونی عشایری استان با آسیب ها و مشکلات جدی مواجه بوده و به دلایل مختلف در تحقق اهداف این نظام بهره برداری توفیقی نداشته اند. بنابراین، با توجه به وضعیت نابهنجار شرکت های تعاونی عشایری استان، مطالعه حاضر در پی آن است که مهم ترین مشکلات و موانع توسعه شرکت های تعاونی عشایری استان ایلام را از دیدگاه اعضای تعاونی ها بررسی کند.

در زمینه موانع توسعه شرکت های تعاونی عشایری مطالعات گوناگون صورت گرفته است که در ادامه، به برخی از آنها اشاره می شود. بر اساس یافته های پژوهشی بذرافشان و شاهین (۱۳۹۰)، گرایش تعاونی ها به ارائه خدمات، محدودیت سرمایه، ضعف آموزش، گرایش تعاونی ها به دولت و بی توجهی به بازاریابی محصولات کشاورزی مهم ترین تهدیدها بر سر راه شرکت های تعاونی کشاورزی به شمار می روند. در تحقیق فیروزآبادی و حسینی (۱۳۹۰)، کمبود امکانات زیرساختی، کمبود اعتبار و سرمایه مالی، شفاف نبودن ارتباط بین سرپرستان و کارمندان تعاونی های تولید با اعضا و ضعف در ساختار دیوان سالاری تعاونی ها از عوامل مؤثر بر ناتوانی شرکت های تعاونی در بازاریابی محصولات کشاورزی بوده اند. نتایج مطالعه غفاری بیستونی (۱۳۸۹) نشان داد که فقدان تفاهم میان اعضا، نداشتن سرمایه و بنیه مالی، کمبود اطلاعات فنی - تخصصی، نداشتن برنامه های آموزشی مناسب و وجود دلالتان و واسطه های موجود در خرید محصولات تولیدی مهم ترین دلایل رکود تعاونی های راکد بخش کشاورزی شهرستان کرمانشاه بوده اند.

بر اساس نتایج پژوهش قدیری مقدم و نعمتی (۱۳۹۰)، نبود برنامه ریزی جامع بلندمدت از سوی مدیران و اعضای تعاونی ها در زمینه اقدامات بازاریابی در زمان تولید محصولات و پس از تولید، وجود عوامل واسطه و دلالتان در هنگام فروش محصول از

سوی تعاونی‌ها و عدم به‌کارگیری نیروهای متخصص از سوی تعاونی‌ها در مقوله خرید و فروش محصول، به‌ترتیب، مهم‌ترین و مؤثرترین عوامل ناکارایی نظام بازاریابی تعاونی‌های تولید کشاورزی به‌شمار می‌روند. ذباحیان (۱۳۹۳) سیاست‌های غلط اعتباری، عدم توجه به بازاریابی، بیمه محصولات کشاورزی، عدم هماهنگی بین سازمان‌های اعتباری، تصمیم‌گیری متمرکز و ضعف مدیریت را مهم‌ترین مشکلات تعاونی‌ها قلمداد کرده است. نتایج مطالعه جامعی (۱۳۸۸) نشان داد که کمبود دانش حسابداری، عدم انتخاب فعالیت صحیح اقتصادی و روش‌های نامناسب کنترلی در معضلات و تنگناهای مالی شرکت‌های تعاونی مؤثرند. امینی و همکاران (۱۳۸۵)، در تحقیق خود بدین نتیجه رسیدند که به‌ترتیب، شناخت اعضا، عملکرد اتحادیه تعاونی‌ها، میزان انتفاع سایر سازمان‌ها از وجود تعاونی‌ها، مشارکت اعضا در امور تعاون، میزان انتفاع اعضا از تعاونی و مهارت‌های مدیران بیشترین تأثیر را بر موفقیت مدیران دارند. در تحقیق کوهی (۱۳۸۶)، عدم توجه به فرهنگ تعاون، عدم همکاری مناسب بانک‌ها، بالا بودن اقساط بانکی وام‌ها، عدم حمایت منابع رسمی، عدم همراهی ادارات تعاون با تعاونی‌های تولید و مشکل تأمین سرمایه اولیه از عوامل عمده تأثیرگذار بر توسعه تعاونی‌ها بوده‌اند. در پژوهش گینانس (Guinnance, 2009)، وجود قوانین و مقررات دست‌وپاگیر برای دریافت وام، تجارب اندک اعضا در مسائل تجاری، نبود راهبرد مشخص، مدیریت نادرست و ضعف ساختاری از موانع فراروی تعاونی‌ها تلقی شده است. کراوس و همکاران (Krause et al., 2009)، در بررسی تعیین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی اثرگذار بر عملکرد شرکت‌های آمریکایی، بدین نتیجه رسیدند که سرمایه شناختی و افزایش تعاملات اجتماعی بر بهبود عملکرد (بهبود درآمد، کیفیت فعالیت و ارائه محصول و پیچیدگی کار) شرکت‌ها مؤثرند. مالاییم (Malayim, 2003)، در مطالعه‌ای درباره مشکلات تعاونی‌های تولید کشاورزی در کشور ترکیه، ضعف در آموزش و تحقیقات را مهم‌ترین چالش‌های تعاونی‌های تولید کشاورزی در سراسر جهان ذکر می‌کند. هاریس و همکاران (Harris et al., 1996) در مطالعه خود درباره اثرات تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، دریافت که تعاونی‌های تولیدی در زمینه‌های

اشتغال‌زایی و کنترل مهاجرت به موفقیت‌هایی دست یافته‌اند، ولی هنوز در زمینه‌های مدیریتی و توزیع عادلانه درآمدها با مشکلات اساسی مواجه‌اند. باکوس و همکاران (Bakuce et al., 2007) بر عدم اعتماد متقابل بین اعضا و مسئولان به عنوان یکی از دلایل عدم موفقیت شرکت‌های تعاونی تأکید دارند. به باور استالدر و همکاران (Stalder et al., 2008)، تأمین نیازهای آموزشی پیچیده در صنایع نوین کشاورزی پیش‌نیاز پیشرفت در تعاونی‌هاست. اونال و همکاران (Unal et al., 2009) در مطالعه خود نشان دادند که مشکلات مالی، سازمانی، تحصیلاتی و قانونی دلایل اصلی شکست تعاونی‌های ماهیگیران در ترکیه به‌شمار می‌روند. بر اساس نتایج پژوهش پاودیال (Pavdial, 2010)، بین تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی و میزان مشارکت اجتماعی، تماس‌های ترویجی و اعتماد اجتماعی- نهادی رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد. به باور دیدی (Didi, 2004)، همگنی اعضا و پایداری گروه‌های کوچک در موفقیت تعاونی‌ها تأثیر دارد.

بنابراین، با عنایت به مواجه شدن شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام با مشکلات و مسائل گوناگون در ابعاد گوناگون و در نتیجه، فعال بودن تنها ۲۷ درصد شرکت‌های تعاونی عشایری در سطح استان و نیز انتظارات فزاینده از این بخش تولیدی برای تحقق بخشی از اهداف عالی‌ه افق ۱۴۰۴ ایران و همچنین، تأکید محققانی که در قالب پیشینه تحقیق به پاره‌ای از نتایج پژوهش‌های آنها اشاره شده است، ضرورت دارد که از رهگذر انجام پژوهش حاضر، بخشی از این مشکلات شناسایی و در پی آن، نسبت به رفع آنها اقدام شود.

مهم‌ترین سؤالی که در مطالعه حاضر مطرح شده، این است که «مهم‌ترین عوامل و مؤلفه‌های بازدارنده (موانع) توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام از دیدگاه اعضای تعاونی‌ها کدامند؟». بنابراین، هدف کلی تحقیق حاضر شناسایی موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام از دیدگاه اعضای تعاونی‌ها در سال ۹۳-۱۳۹۲ بوده و بدین منظور، اهداف اختصاصی زیر در نظر گرفته شده است:

۱- توصیف ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان؛ و

۲- دسته‌بندی عوامل بازدارنده توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند از یک سو، یاریگر مدیران شرکت‌های تعاونی عشایری برای پاسخ‌گویی به تعهدات و الزامات جدید منطبق با مقتضیات زمان و از سوی دیگر، در نزد مدیران و برنامه‌ریزان این بخش، راهنمایی سودمند برای پی بردن به عوامل تهدیدکننده و بازدارنده توسعه شرکت‌های تعاونی باشد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر، از نظر روش، از نوع پیمایشی و از منظر خصوصیت موضوعی، از نوع توصیفی و نیز از لحاظ هدف، کاربردی است. جامعه آماری پژوهش را کلیه اعضای شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام به تعداد ۱۵۰ نفر در قالب چهارده شرکت تعاونی عشایری تشکیل داده‌اند. که با توجه به محدود بودن تعداد اعضا، همه آنها به شیوه سرشماری انتخاب و بررسی شدند. ابزار اصلی گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق‌ساخته و مبنای طراحی آن بررسی منابع داخلی و خارجی، اهداف و سؤالات تحقیق بوده است. پرسشنامه تحقیق حاضر از دو بخش ویژگی‌های جمعیتی جامعه آماری در قالب هفت سؤال و نیز گویه‌های مبین موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری از دیدگاه اعضای تعاونی‌ها در ۵۴ گویه و در قالب پاسخ‌های پنج‌گزینه‌ای مقیاس لیکرت (در دامنه خیلی کم تا خیلی زیاد) تشکیل شده است. برای تعیین روایی صوری و محتوایی ابزار تحقیق، چندین نسخه از پرسشنامه در اختیار پانلی مرکب از اساتید گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام، کارشناسان خبره ستادی اداره کل امور عشایری استان ایلام قرار گرفت و اصلاحات لازم بر حسب پیشنهادها آنها صورت گرفت. برای تعیین ضریب پایایی ابزار تحقیق نیز تعداد بیست نسخه از پرسشنامه در میان افرادی با خصوصیات مشابه و خارج از محدوده جامعه آماری تحقیق (شهرستان اندیمشک) توزیع شد. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های تکمیل‌شده و ورود آنها به بسته نرم‌افزار آماری SPSS، مقدار آلفای کرونباخ معادل ۰/۹۴ به دست آمد. کار داده‌پردازی و تحلیل داده‌ها در دو سطح آمار توصیفی و تحلیلی

صورت گرفته است، بدین معنی که در بخش آمار توصیفی، برای تشریح و توصیف وضعیت جاری جامعه آماری تحقیق، از شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متناسب با مقیاس اندازه‌گیری متغیرها و در بخش آمار تحلیلی نیز برای شناسایی موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. تحلیل عاملی نوعی روش آماری چندمتغیره است که هدف اصلی آن خلاصه کردن داده‌هاست؛ این روش به بررسی همبستگی درونی تعداد زیادی از متغیرها می‌پردازد و در نهایت، آنها را در قالب چند عامل عمومی محدود دسته‌بندی و تبیین می‌کند (کلانتری، ۱۳۸۲). تحلیل عاملی به دو شیوه تأییدی و اکتشافی صورت می‌گیرد. در تحقیق حاضر، نوع اکتشافی تحلیل عاملی مد نظر بوده است؛ در تحلیل عاملی اکتشافی، محقق درصدد کشف ساختار زیربنایی یک مجموعه نسبتاً بزرگ از متغیرهاست و پیش‌فرض اولیه محقق هم آن است که هر متغیری ممکن است با هر عاملی ارتباط داشته باشد. به دیگر سخن، در این روش، هیچ‌گونه نظریه اولیه وجود ندارد. در انجام تحلیل عاملی، باید اطمینان حاصل شود که آیا می‌توان از داده‌های موجود را برای تحلیل استفاده کرد؛ و به دیگر سخن، آیا تعداد داده‌های مورد نظر برای انجام تحلیل عاملی مناسب است یا خیر. بدین منظور، از شاخص‌های KMO و آزمون بارتلت استفاده می‌شود (مؤمنی، ۱۳۸۶).

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخ‌گویان

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، میانگین سن اعضای شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام ۳۹/۷ سال بود، که جوان‌ترین آنها سی سال و مسن‌ترین آنها ۵۹ سال سن داشتند؛ بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۴۰-۳۶ سال و کمترین فراوانی مربوط به گروه سنی بیش از پنجاه سال بود. ۷۶ درصد از پاسخ‌گویان محل سکونت خود را شهر اعلام کردند. ۷۵/۳ درصد از پاسخ‌گویان متأهل بودند. میانگین تعداد افراد خانوار اعضای شرکت‌های تعاونی عشایری مورد مطالعه سه نفر، بیشترین تعداد افراد خانوار آنها هفت نفر و کمترین تعداد دو نفر بود. میانگین میزان درآمد سالانه خانوار اعضای

شرکت‌ها ۱۶/۷ میلیون تومان، کمترین میزان آن دو میلیون تومان و بیشترین میزان آن چهل میلیون تومان بود. ۴۱/۳ درصد از پاسخ‌گویان دارای سطح تحصیلات پایین‌تر از دیپلم و بیست درصد دارای تحصیلاتی در سطح کارشناسی و بالاتر بودند. همچنین، ۶۲ درصد از جامعه مورد مطالعه سابقه کارآفرینی نداشتند.

شناسایی موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام

در تحقیق حاضر، هدف از کاربرد تحلیل عاملی مشخص کردن موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام از دیدگاه پاسخ‌گویان و تعیین مقدار واریانس تبیین‌شده توسط هر کدام از متغیرها در قالب عامل‌های دسته‌بندی‌شده بوده و به‌طور کلی، مراحل زیر طی شده است:

تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها: در انجام تحلیل عاملی، ابتدا محقق باید اطمینان یابد که آیا می‌توان داده‌های موجود را تقلیل و به چند عامل پنهانی کاهش داد یا خیر. بدین منظور، از شاخص کفایت نمونه‌گیری KMO استفاده شده است؛ با توجه به مقدار KMO به‌دست آمده (مقدار بالاتر از ۰/۷)، می‌توان گفت که داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب بوده‌اند. همچنین، آزمون بارتلت این امکان را فراهم می‌آورد که بتوان در تحلیل عاملی فرض صفر مبنی بر همانی بودن ماتریس همبستگی داده‌ها را رد کرد؛ و با توجه به مقدار آماره بارتلت (کمتر از سطح خطای ۰/۰۵)، می‌توان گفت که کشف ساختار جدید از داده‌های پژوهش حاضر امکان‌پذیر است (جدول ۱).

جدول ۱- مقدار KMO و آزمون بارتلت داده‌های پژوهش

سطح معنی‌داری	آزمون بارتلت	KMO
۰/۰۰۰	۲۱۴۶/۴۲۰	۰/۷۴۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تعیین تعداد عوامل: یکی از اهداف تحلیل عاملی تعیین تعداد عامل‌های قابل استخراج است. اگر چه مبنایی دقیق برای تعیین تعداد عامل‌های استخراجی ارائه نشده است، اما امروزه، از معیارهایی نظیر مقدار ویژه، معیار پیشین، درصد واریانس، و تست بریدگی

استفاده می‌شود که در تحقیق حاضر، از مقدار ویژه استفاده شده است. عامل‌های استخراج شده همراه با مقدار ویژه و درصد واریانس تجمعی آنها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- عامل‌های استخراج شده همراه با مقدار ویژه و درصد واریانس تجمعی

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
عامل اقتصادی	۷/۲۷۶	۲۷/۱۲۴	۲۷/۱۲۴
عامل فرهنگی- اجتماعی	۶/۱۷۳	۲۴/۱۸۶	۵۱/۳۱۶
عامل آموزشی	۴/۶۸۶	۲۲/۸۱۸	۷۴/۱۲۸
عامل فنی	۴/۱۰۲	۴/۱۱۵	۷۸/۲۴۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بر اساس یافته‌های جدول ۲، عامل اقتصادی با مقدار ویژه ۷/۲۷۶ به‌تنهایی ۲۷/۱۲۴ درصد واریانس کل را تبیین می‌کند؛ و به‌طور کلی، عوامل اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی، آموزشی، و فنی، در مجموع، ۷۸/۲۴۳ درصد کل واریانس را تبیین کرده‌اند. چرخش عاملی و نامگذاری متغیرها: پس از چرخش عاملی به شیوه وریماکس، متغیرهای تحقیق در چهار دسته قرار گرفته و نامگذاری شدند (جدول ۳).

جدول ۳- متغیرهای هر کدام از عوامل و بار عاملی به‌دست آمده از ماتریس دوران یافته

عامل	متغیرها	بار عاملی
اقتصادی	عدم سرمایه‌گذاری بلندمدت (ده‌ساله) در شرکت‌های تعاونی عشایری	۰/۶۸۲
	عدم سرمایه‌گذاری میان مدت در شرکت‌های تعاونی عشایری	۰/۸۸۹
	عدم ثبات در قیمت مواد اولیه در کشور	۰/۸۷۲
	عدم جذب سرمایه‌گذاران در طرح‌های سرمایه‌بر	۰/۷۱۴
	تمایل عشایر به خرید از فروشگاه‌های خصوصی به‌جای شرکت‌های تعاونی (به علت نبود تفاوت قیمت)	۰/۶۰۲
	عدم فعالیت اقتصادی سودآور	۰/۵۳۸
	کمبود اعتبارات، منابع مالی و سرمایه در گردش تعاونی‌ها (به‌ویژه فقر سرمایه)	۰/۶۶۵
	رفع موانع قانونی برای پرداخت تسهیلات به شرکت تعاونی عشایری	۰/۴۳۲

بار عاملی	متغیرها	عامل
۰/۷۶۹	نگرش منفی به تعاون و کار جمعی	
۰/۷۹۰	عدم مساعدت و حمایت سایر دستگاه‌ها از جمله امور عشایری و اداره غله و بازرگانی در ارتباط با تفاهم‌نامه‌های منعقد	
۰/۷۵۴	دولتی تصور و اداری عمل کردن اعضای تعاونی‌های عشایری	
۰/۷۷۸	عدم انتخاب دموکراتیک مدیر عامل توسط هیئت مدیره	فرهنگی - اجتماعی
۰/۶۸۱	تله اداری (استخدام رابطه‌ای و نیروی ناکارآمد ...)	
۰/۶۴۴	نبود فرهنگ اقتصادی سالم (وجود ویژه‌خواری و رشوه) در گرفتن کار و اخذ درآمد	
۰/۶۴۳	عدم اعتقاد اعضا به اهمیت مشارکت در طرح‌ها	
۰/۶۰۸	نبود دانش و مهارت‌های شغلی	
۰/۸۶۵	عدم وجود ارتباط مناسب بین نظام‌های آموزشی و محیط کسب و کار	آموزشی
۰/۷۳۶	عدم برگزاری دوره‌های آموزشی مهارت ارتباطی	
۰/۵۶۷	عدم بهره‌مندی از دوره‌های آموزش فنی	
۰/۳۶۳	عدم دسترسی تعاونی‌های عشایری به امکانات و تجهیزات مورد نیاز	
۰/۶۶۳	عدم آشنایی با پیچیدگی فرآیند کسب و کار	فنی
۰/۶۲۳	پایین بودن مهارت فروشندگان تعاونی در جذب مشتری و کسب سود مناسب	
۰/۷۶۵	نبود خلاقیت و نوآوری	
۰/۷۵۱	نبود بسترهای مناسب برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی در قالب تعاونی	
۰/۷۳۱	عدم آموزش شیوه‌ها و فنون مدیریت به اعضای تعاونی‌های عشایری	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

عامل اول شامل هشت متغیر و مربوط به موانع اقتصادی در بخش تعاون است؛ بنابراین، اولین عامل با ۲۷/۱۲۴ درصد واریانس و مقدار ویژه ۷/۲۷۶ را می‌توان «عامل اقتصادی» نامید، شامل متغیرهای عدم سرمایه‌گذاری بلندمدت (ده‌ساله) در شرکت‌های تعاونی عشایری، عدم سرمایه‌گذاری میان مدت در شرکت‌های تعاونی عشایری، عدم ثبات در قیمت مواد اولیه در کشور، عدم جذب سرمایه‌گذاران در طرح‌های سرمایه‌بر، تمایل عشایر به خرید از فروشگاه‌های خصوصی به جای شرکت‌های تعاونی (به علت نبود تفاوت قیمت)، عدم فعالیت اقتصادی سودآور، رفع موانع قانونی برای پرداخت تسهیلات به شرکت تعاونی عشایری و کمبود اعتبارات، منابع مالی و سرمایه در گردش تعاونی‌ها (به‌ویژه فقر سرمایه) و رفع موانع قانونی برای پرداخت تسهیلات به شرکت

تعاونی عشایری. نتایج این بخش توسط مطالعات بذرافشان و شاهین (۱۳۹۰)، قدیری مقدم و نعمتی (۱۳۹۰)، ذباحیان (۱۳۹۳)، کوهی و همکاران (۱۳۸۰)، جامعی (۱۳۸۸)، کراوس و همکاران (Krause et al., 2009)، هاریس و همکاران (Harris et al., 1996) و اونال و همکاران (Unal et al., 2009) نیز تأیید شده است.

عامل دوم شامل هفت متغیر مرتبط با موانع فرهنگی و اجتماعی است؛ بنابراین، دومین عامل با ۲۴/۱۸۶ درصد واریانس و مقدار ویژه ۶/۱۷۳ را می‌توان «عامل فرهنگی-اجتماعی» نامید، شامل متغیرهای موانع مختلف فرهنگی و اجتماعی از قبیل نگرش منفی به تعاون و کار جمعی، عدم مساعدت و حمایت سایر دستگاه‌ها از جمله امور عشایری و اداره غله و بازرگانی در ارتباط با تفاهم‌نامه‌های منعقد، دولتی تصور و اداری عمل کردن اعضای تعاونی‌های عشایری، عدم انتخاب دموکراتیک مدیر عامل توسط هیئت مدیره، تله اداری (استخدام رابطه‌ای و نیروی ناکارآمد....)، و نبود فرهنگ اقتصادی سالم (وجود ویژه‌خواری و رشوه) در گرفتن کار و اخذ در آمد. مطالعات جامعی (۱۳۸۸)، امینی و همکاران (۱۳۸۵)، گینانس (Guinnance, 2009)، استالدور و همکاران (Stalder et al., 2008)، پادپال (Pavdial, 2010)، هاریس و همکاران (Harris et al., 1996)، و مالایم (Malayim, 2003) نیز این نتایج را تأیید می‌کنند.

عامل سوم شامل چهار متغیر مرتبط با مشکلات آموزشی است؛ بنابراین، سومین عامل با ۲۲/۸۱۸ درصد واریانس و مقدار ویژه ۴/۶۸۶ را می‌توان «عامل آموزشی» نامید، شامل متغیرهای موانع مختلف آموزشی از قبیل نبود دانش و مهارت‌های شغلی، عدم وجود ارتباط مناسب بین نظام‌های آموزشی و محیط کسب و کار، عدم برگزاری دوره‌های آموزشی مهارت ارتباطی، و عدم بهره‌مندی از دوره‌های آموزش فنی. نتایج این بخش با نتایج مطالعات بذرافشان و شاهین (۱۳۹۰)، امینی و همکاران (۱۳۸۵)، فیروزآبادی و حسینی (۱۳۹۰)، مالایم (Malayim, 2003)، باکوس و همکاران (Bakuce et al., 2007)، و استالدور و همکاران (Stalder et al., 2008) همخوانی دارد.

سرانجام، عامل چهارم شامل شش متغیر مرتبط با مشکلات فنی است؛ بنابراین، چهارمین عامل با ۴/۱۱۵ درصد واریانس و مقدار ویژه ۴/۱۰۲ را می‌توان «عامل فنی» نامید،

شامل متغیرهای آسیب‌های فنی از قبیل عدم دسترسی تعاونی‌های عشایری به امکانات و تجهیزات مورد نیاز، عدم آشنایی با پیچیدگی فرآیند کسب و کار، پایین بودن مهارت فروشندگان تعاونی در جذب مشتری و کسب سود مناسب، نبود خلاقیت و نوآوری، نبود بسترهای مناسب برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی در قالب تعاونی، و عدم آموزش شیوه‌ها و فنون مدیریت به اعضای تعاونی‌های عشایری. نتایج این بخش نیز با نتایج مطالعات امینی و همکاران (۱۳۸۵)، غفاری بیستونی (۱۳۸۹)، و دیدی (Didi, 2004) همخوانی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

تحقیق حاضر با هدف شناسایی موانع توسعه تعاونی‌های عشایری استان ایلام از دیدگاه اعضای تعاونی‌ها در ۹۳-۱۳۹۲ انجام شده است. برای شناسایی و استخراج مؤلفه‌ها و موانع موجود، از روش تحلیل عاملی با رویکرد اکتشافی استفاده شد. در واقع، در این روش تحلیل، تعداد زیادی از متغیرها بر حسب تعداد کمی از ابعاد یا سازه‌ها بیان می‌شوند و هدف این نوع تحلیل عاملی، کشف یگانگی و ابعاد پنهان داده‌ها در شرایطی است که محقق نسبت به وجود این ابعاد پنهان اطلاع کافی ندارد. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که اولین مانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام عامل اقتصادی است. در این میان، مهم‌ترین آفتی که حیات تعاونی‌ها را تهدید می‌کند، محدودیت سرمایه و عدم به‌کارگیری روش مناسب برای حل این مشکل است. در صورت نبود سرمایه کافی، تعاونی عملاً امکان به‌کارگیری روش‌های نوین تولیدی را ندارد. به نظر می‌رسد که دولت باید به روش‌های گوناگون همانند مشارکت مستقیم، پرداخت یارانه تکمیل سرمایه، پرداخت یارانه سود وام‌های بانکی، سامان‌دهی قیمت تولیدات داخلی، کانالیزه کردن واردات از گمرکات و حمایت از صادرات، از فعالان و سرمایه‌گذاران این بخش حمایت کند. ذکر این نکته نیز ضروری است که حمایت دولت از شرکت‌های تعاونی کشاورزی باید در محدوده و سقف زمانی مشخص صورت گیرد.

نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که دومین عامل بازدارنده توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام عامل فرهنگی - اجتماعی است. بر مبنای نتایج تحلیل عاملی در

این بخش، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های شرکت‌های تعاونی بی‌اعتنایی اعضا نسبت به سرنوشت تعاونی و یا به عبارتی، کاهش محسوس حس فرهنگ کار جمعی و تعاونی است، که به تدریج موجب زوال و ورشکستگی این بنگاه‌های اقتصادی خواهد شد. شرکت‌های تعاونی برای رشد و توسعه نیاز به مشارکت و هم‌فکری کلیه اعضا دارند و از این‌رو، اعضای تعاونی‌ها باید به‌مثابه افرادی هم‌فکر تلقی شوند و نه فقط در قالب افرادی هم‌سود. بنابراین، در صورت ادامه رویگردانی اعضا از تداوم مشارکت و تعاون در شرکت‌های تعاونی، بار اصلی شرکت‌ها روی دوش مدیر عامل، حسابدار و انبارداران قرار می‌گیرد؛ در این شرایط، اعضای تعاونی شرکت را خانه خود نمی‌دانند و حتی در بسیاری موارد، به جای کمک به سازندگی آینده شرکت تعاونی، به تخریب آن می‌پردازند.

نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که سومین مانع جدی توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام عامل آموزشی است. ناگفته پیداست که آموزش به‌مثابه یک زیرساخت اصلی در نظام تعاون مطرح است. آموزش اثراتی انکارناپذیر در پرورش و تربیت افکار ایفا می‌کند که نتایج آن در درازمدت آشکار خواهد شد. اما نکته اینجاست که در آموزش اعضای تعاونی‌ها، باید مسائل مبتلابه از قبیل بهره‌وری و بهره‌برداری از فرصت‌ها، آموزش مسائل حقوقی، آموزش‌های مربوط به تفکر خلاق، مدیریت و رهبری مد نظر جدی قرار گیرد.

سرانجام، نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که آخرین مانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام عامل فنی است. اما در این میان، مهم‌ترین ضعف‌های فنی به موضوعاتی از قبیل عدم آشنایی کافی اعضای تعاونی‌ها با دنیای جدید اطلاعات و ارتباطات و به‌ویژه نظام‌های بازاریابی نوین و ناکافی بودن مهارت آنها در مواجهه با دنیای پیچیده کسب و کار است. امروزه، کمتر شرکت تعاونی عشایری را در سطح استان می‌توان یافت که به بازاریابی شبکه‌ای برخط با تکیه بر پرورش قوه خلاقه اعضا و یا مدیران آنها توجه داشته و یا حتی زمینه‌های آن را فراهم آورده باشد. از این‌رو، به نظر می‌رسد که بازآموزی فنی و تخصصی مدیران و اعضای تعاونی‌ها با مشارکت فعال دستگاه‌های دولتی متولی و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌تواند تا حدودی

- حلال مشکلات تعاونی‌ها در این حوزه باشد. بر اساس نتایج به دست آمده، پیشنهادهاى زیر برای غلبه بر موانع توسعه شرکت‌های تعاونی عشایری استان ایلام قابل طرح است:
- با سرمایه‌گذاری بلندمدت (ده‌ساله) در شرکت‌های تعاونی عشایری، سرمایه‌گذاری بلندمدت در شرکت‌های تعاونی عشایری، ثبات در قیمت مواد اولیه در کشور، جذب سرمایه‌گذاران در طرح‌های سرمایه‌بر، کاهش قیمت محصولات تعاونی‌های عشایری برای افزایش رغبت عشایر به خرید از فروشگاه‌های شرکت‌های تعاونی، فعالیت اقتصادی سودآور، و رفع موانع قانونی برای پرداخت تسهیلات به شرکت تعاونی عشایری، در راستای کاهش آسیب‌های اقتصادی شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام اقدام شود؛
  - با فرهنگ‌سازی در راستای تقویت نگرش مثبت به تعاون و کار جمعی، مساعدت و حمایت سایر دستگاه‌ها از جمله امور عشایری و اداره غله و بازرگانی در ارتباط با تفاهم‌نامه‌های منعقد، و تقویت روحیه کار جمعی در اعضای تعاونی‌های عشایری، در راستای کاهش آسیب‌های فرهنگی-اجتماعی شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام اقدام شود؛
  - با افزایش دانش و مهارت‌های شغلی اعضا از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی مستمر و همچنین، ایجاد ارتباط مناسب بین نظام‌های آموزشی و محیط کسب و کار و برگزاری دوره‌های آموزشی مهارت ارتباطی برای بهره‌مندی اعضا از دوره‌های آموزش فنی، در راستای کاهش آسیب‌های آموزشی شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام اقدام شود؛ و
  - با تسهیل دسترسی تعاونی‌های عشایری به امکانات و تجهیزات مورد نیاز، آشنایی اعضا با پیچیدگی فرآیند کسب و کار، تقویت مهارت فروشندگان تعاونی در جذب مشتری و کسب سود مناسب، افزایش خلاقیت و نوآوری، آموزش شیوه‌ها و فنون مدیریت به اعضای تعاونی‌های عشایری، در راستای کاهش آسیب‌های فنی شرکت‌های تعاونی عشایری در استان ایلام اقدام شود.

منابع

- احمدپور، ا.؛ مختاری، و.؛ و پورسعید، ع. (۱۳۹۳)، «شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان ایلام». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۷، شماره ۳، صص ۱۰۵-۱۴۲.
- امینی، ا.؛ زینل همدانی، ع.؛ و رضانی، م. (۱۳۸۵)، «ارزیابی مهم‌ترین مؤلفه‌های درون‌سازمانی در موفقیت شرکت‌های تعاونی مرغداران تهران». *مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی*، سال ۱۲، شماره ۴۳ (الف)، صص ۲۸۵-۲۹۵.
- بذرافشان، ج. و شاهین، ح. (۱۳۹۰)، «آسیب‌شناسی تعاونی‌های تولید روستایی در ایران». *مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافی‌دانان جهان اسلام*، ۲۷-۲۵ فروردین ۱۳۹۰، زاهدان.
- جامعی، ر. (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر بر معضلات و تنگناهای مالی شرکت‌های تعاونی فعال استان کردستان». *فصلنامه حسابداری مالی*، سال ۱، شماره ۱، صص ۱۰۴-۱۱۸.
- ذباحیان، م. (۱۳۹۳)، «بررسی مسائل و مشکلات تعاونی‌های زنان». قابل دسترسی در: <http://mehrkhane.com/fa/news/12764> تاریخ بازیابی: ۱۳۹۳/۶/۱۵.
- اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی ایلام (۱۳۹۱)، «موقعیت جغرافیایی و پیشینه ایلام». قابل دسترسی در: <http://ilam.mcls.gov.ir/fa/news/32192> تاریخ بازیابی: ۱۳۹۱/۱۱/۲۱.
- اداره کل امور عشایری استان ایلام (۱۳۹۲)، «گزارش وضعیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی فعال، راکد و در حال اجرا». قابل دسترسی در: [www.http://ashayer-ilam.ir/index/asp?](http://ashayer-ilam.ir/index/asp?) تاریخ بازیابی: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰.
- رضاپور، ع. (۱۳۸۸)، «مشکلات و مسائل تعاونی‌ها». *مجله فرهنگ و تعاون*، شماره ۳۴، صص ۵-۶.
- عباسی، ر.؛ رسول‌زاده، ب.؛ و عباسی، پ. (۱۳۸۸)، «عوامل مؤثر بر موفقیت و عدم موفقیت تعاونی‌های تولیدی استان اردبیل». *نشریه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تعاون*، سال ۲۰، شماره ۲۱۰-۲۱۱، صص ۷۰-۹۰.
- قدیری‌مقدم، ا. و نعمتی، ا. (۱۳۹۰)، «اولویت‌بندی تنگناهای پیش روی تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان مشهد با تأکید بر نظام بازاریابی». *نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)*، سال ۲۵، شماره ۱، صص ۷۶-۸۴.
- غفاری بیستونی، ا. (۱۳۸۹)، *بررسی علل رکود تعاونی‌های راکد بخش کشاورزی شهرستان کرمانشاه*. تهران: دفتر معاونت پژوهش، آموزش و کارآفرینی وزارت تعاون.
- فیروزآبادی، ا. و حسینی، ر. (۱۳۹۰)، «بررسی موانع و مشکلات تعاونی‌های روستایی در بازاریابی محصولات کشاورزی». *فصلنامه توسعه روستایی*، دوره ۳، شماره ۱ (بهار و تابستان).

- مؤمنی، م. (۱۳۸۶)، *تحلیل داده‌های آماری با استفاده از SPSS*. تهران: کتاب نو، چاپ اول، ویرایش اول.
- نسیمی، ع. (۱۳۸۴)، *سیر تطور تعاونی‌ها و اصلاح نظام بهره‌برداری کشاورزی ایران*. تهران: سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران.
- کوهی، ک. (۱۳۸۶)، «آسیب‌شناسی توسعه تعاونی‌ها». *فصلنامه تعاون*، شماره ۱۸۷-۱۸۸ (فروردین و اردیبهشت)، صص ۲۲-۳۰.
- کلانتری، خ. (۱۳۸۲)، *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی*. تهران: شریف.
- Bakuce, Z.; Jajos, F; and Gabor, G. (2007), "The choice of marketing cooperatives in a transition agriculture". *Proceeding of Maditarranian Conference of Agro-Food Social Scientist*, 25 July 2007, Barcelona, Spain.
- Harris, A.; Brenda, S.; and Fulton, M. (1996). "New generation cooperatives and cooperatives theory". *Journal of Cooperatives, National of Farmers*, 11, 14-28.
- Clough, S. J. and Bent, A. F. (2000), "Floral dip: a simplified method for agro-bacterium mediated transformation of Arabidopsis thaliana". *Plant J.*, 16: 735-743.
- Didi, B. (2004), "Short communication; fishing cooperatives participation in managing resources". *Journal of Fisheries Research*, 67, 81-91.
- Krause, J.; Lusseau, D.; and James, R. (2009), "Animal social networks". *Behavioral Ecology and Sociobiology Journal*, 63, 967-973. (doi:10.1007/s00265-009-0747-0).
- Guinnance, T. W. (2009), *Regional Organization in the German Cooperatives' Banking System*. Germany: Department of Economics, Yale University.
- Malayim, Z. (2003), *Cooperatives*. Ankara: Yetkin Yayinlari.
- Pavdial, K. (2010), "How to leverage the cooperatives for poverty reduction". Available on: http://iseg.utl.pt/depetcoliseg_ecosemin0304_sabs.pdf.
- Stalder, K.; Miller, D.; Johnson, C.; Boggess, M.; and Johnson, A. (2008), "Cooperatives efforts lead to the development of tools to assist pork

producers in evaluating structural soundness of replacement gilts”.

Journal of Extension, 46(6): 22-30.

Unal, V.; Guclusoy, H.; and Franquesa, R. (2009), “A comparative study of success and failure of fishery cooperatives in the Turkey”. *Journal of Applied Technology*, 25, 349-400.